

АНОТАЦІЯ

Штогрин А. М. Художньо-композиційні принципи створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля. –Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового доктора філософії за спеціальністю 022 «Дизайн». – Київський національний університет будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України. Київ 2025.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, визначено мету дослідження, поставлені завдання дослідження. Висвітлено проведений аналіз та систематизацію практичних та теоретичних результатів дослідження. Сформульовано **об'єкт** та **предмет дослідження**: інтер'єрне середовище українських храмів ХІХ – поч. ХХ ст. та художньо-композиційні принципи створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля, що охоплюють комплексне оздоблення та взаємодію елементів в храмовому просторі. Також у вступі визначено мету дисертаційного дослідження та його завдання, а також наукову новизну отриманих результатів – теоретичних та практичних.

Дисертаційна робота складається з наступних основних частин: дослідження українського інтер'єру з розміщеними в ньому іконостасом і настінними розписами, виконаних у неовізантійському стилі та побудованих за ярусним принципом у інтер'єрі храму Поділля. До переліку досліджуваного матеріалу, окрім ряду інтер'єрів багатьох церковних споруд українського Поділля ХІХ - поч. ХХ ст., включено твори мистецтва іконопису, настінні розписи, що зображають святих Нового і Старого Завіту, ангелів та інших святих, а також декоративні прикраси, золочені, посріблені та інші церковні атрибути, що застосовувалися у оздобленні інтер'єрів подільських храмів та інших сакральних будівель.

До основних розділів дисертаційного дослідження входять також історія формування і розвитку української школи художнього оздоблення інтер'єрів храмів; систематизація зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на формування сакрального простору українського храму та його оздоблення. Також до здобутків роботи можна віднести визначення підходів та методів, а також сучасних тенденцій живописного та пластичного оздоблення інтер'єру храму, зокрема, створення іконостасів та настінних живописів.

Головним результатом наукового дослідження виступають принципи побудови пластичних та живописних композицій в інтер'єрі українського храму східнохристиянської традиції, на прикладі храмів українського Поділля. Також вагомим результатом роботи виступає методика створення настінних розписів та іконостасів в сакральному інтер'єрі, з обґрунтуванням засобів та прийомів колористики та формоутворення.

У першому розділі **«Теоретичне й практичне підґрунтя створення іконостасів та іконописів в інтер'єрах церков на території українського Поділля»** досліджуються основні витoki дизайну історичного сакрального інтер'єру, його закономірності, що складають комплекс завдань для створення іконостасів та іконографій в інтер'єрах східнохристиянських храмів Поділля. Означено теоретичну та практичну основу організації внутрішнього храмового простору, проаналізовано процес розвитку іконографічних зображень та пластики, культурну спадковість від початків християнства Передньої Азії до часів християнізації Русі.

В роботі виконано аналіз характерних стилістичних особливостей та систематизовано основні риси подільської ікони в структурі іконостасу, а саме: превалювання темновохристого тла, м'яких рис іконографічних зображень, квіткова атрибутика тла, своєрідна реалістична інтерпретація ликів святих на іконописних зображеннях. Виявлено вплив східнохристиянських канонічних іконографічних рис ікон Києво-Печерської Лаври як місця започаткування

української іконописної традиції, школи і майстерні, а також особливостей, відмінностей техніки живопису і канонів іконографічних зображень, що ґрунтуються на східнохристиянських зображувальних традиціях у контексті сучасного дизайну храмового середовища. Розглянуто процес формування іконографій іконостасу та розписів в об'ємі храму.

Розглянуто проблематику досліджень українського сакрального мистецтва як дорядянського періоду, так і авторів фундаментальних досліджень іконописного, іконостасного та храмового мистецтва й архітектури – дослідників, що працювали у еміграції у радянські часи.

В першому розділі досліджено теоретичне і практичне підґрунтя створення іконостасів та іконописів в інтер'єрах церков на території українського Поділля, також питання символізму сюжетів, що використовується в сакральному інтер'єрному іконописі. Проведено загальний аналіз іконографій Поділля, враховуючи вплив дохристиянських вірувань. Проаналізовано особливості створення іконостасу і поліхромії як цілісного просторового ансамблю і стилістичного узгодження елементів та оздоблення в інтер'єрі через вплив суміжних конфесій та спорідненості з іншими християнськими традиціями.

Також представлений порядок узгодження іконографій східнохристиянського храму з естетикою сучасних перетворень інтер'єрного простору. Наведено типові характеристики пропорцій, масштабу та планування внутрішнього об'єму подільського храму, що визначався чисельністю громади, матеріальними можливостями та конфесійною приналежністю.

Залучені до дослідження методи і підходи вивчення зазначеної проблеми створення іконостасів та іконописів як частини просторового ансамблю інтер'єру є дотичними не тільки до сфери дизайну, але й до цілого ряду інших наук – історії, культури, архітектури, соціології, мистецтвознавства, богослов'я тощо. Таким чином, використання мультидисциплінарного підходу дозволило сформулювати

теоретичну основу для подальшого дослідження дизайну храмового інтер'єру та його оздоблення.

У другому розділі **«Методологічні основи дослідження предметно-просторового середовища храмів Поділля»** виконано аналіз методологічних підходів до організації візуального зв'язку між просторовими елементами інтер'єру через визначення системи чинників, що впливають на формування предметно-просторового середовища церкви. Досліджено методи й засоби формування предметного середовища історичних храмових будівель Поділля та його мистецького оздоблення у період кінця XVIII - початку XX століття. Досліджено взаємодію соціально-історичних чинників та особливості побудови предметно-просторового середовища храмів.

Також у другому розділі запропоновано методику формування інтер'єрів та оздоблення храмових інтер'єрів, адаптації художнього різьблення, іконописного малярства, декоративного оздоблення в просторовій композиції храмів. Визначено та структуровано форми оздоблення інтер'єрів будівель церков Поділля у хронологічному порядку. Досліджено взаємозалежність особливостей методів формоутворення та оздоблення в інтер'єрі храму та культурно-релігійної ситуації історичного та сучасного Поділля.

На основі дослідження ряду інтер'єрів храмів Поділля визначено та обґрунтовано особливості формування інтер'єру храмової будівлі в залежності від розташування об'єктів в структурі регіону, адміністрування, історично-релігійних та соціально-побутових традицій, місцевого культурно-мистецького, ремісничого та фахового середовища, наявності або відсутності конфесійного сусідства, архітектурних та географічних обставин тощо.

Досліджено підходи та методи формування іконостасів та іконописів в інтер'єрному просторі українського храму, прослідковано закономірність їхнього розвитку. Виявлено закономірності, що вплинули на визначення форм ряду тенденцій живописного та декоративного опорядження інтер'єрів сучасних

українських церков. До таких тенденцій можна віднести: традиційний підхід, що наслідуює ознаки існуючих подільських іконографічних пам'яток; яскраво-лубочна стилістика декоративного оздоблення на основі відкритих кольорів; стримано-пасторальна стилістика на основі приглушених, декоративних дерев'яних та інших природних фактур.

У третьому розділі «**Принципи, засоби і прийоми створення іконописів та іконостасів в інтер'єрах храмів Поділля**» досліджено методи та підходи, засоби та прийоми створення іконописів та іконостасів в інтер'єрах східнохристиянських храмів Поділля. Виявлено закономірності формування історичного і сучасного предметного середовища українського східнохристиянського храму. Виявлено етапи формування українського іконописного та формотворчого стилю за допомогою іконографічних художніх засобів зображення, структуровано прийоми пластичного та стінописного оздоблення, які використані в просторах національних релігійних осередків.

Основним теоретичним результатом дослідження, представленого у третьому розділі роботи, виступає обґрунтування художньо-композиційних *принципів* створення іконостасів та іконописів в інтер'єрах храмів на прикладі Поділля. У підсумку, перелік принципів складають: канонічність, символічна складова, ієрархія іконографій, принцип ансамблевості.

З'ясовано принципи послідовності дій з формування дизайн-концепції предметно-просторового храмового середовища евристичним, аналітичним, графічним способом моделювання. Визначено основні стилістичні риси храмового інтер'єру, відповідно до масштабу, пропорцій та архітектурного контексту об'єкту, а також до традиційних основ іконопису, пластики елементів та загалом архітектури будівель церков. Визначено послідовність створення композиційних рішень, синтез функціонально-планувальних пропозицій об'ємно-просторового рішення східно-християнського храму.

Виявлено основні *засоби* використання іконографій у відповідних типах інтер'єрів в процесі гармонізації композиційних рішень; визначено алгоритм створення складових декоративного наповнення храмового простору; підпорядкованості, виділення головних, другорядних, додаткових елементів у створенні іконописів в дизайні інтер'єру. Визначено засоби врівноваженості частин цілого і ознак єдності візуальної організації об'єкта.

Визначено *прийоми* формування об'єкту дизайну в просторі інтер'єру, komponування деталей, системи повторень, врахування їх сакрального значення у створенні композиційної цілісності. Проведено аналіз та визначено послідовність ієрархічної структури у декоруванні куполу, апсид і нефів, визначення їх пропорційної ритмічної відповідності. Виявлено необхідність врахування контексту ситуації, аналогів та прототипів, опрацювання відповідного теоретичного матеріалу з даної тематики. У підсумку прийоми та засоби створення іконостасів та іконописів в інтер'єрі храму включають питання технічних засобів створення іконописів, застосування матеріалів для їх виконання, композиційну складову, колористичні особливості, регіональну складову подільських храмів.

Створення іконостасу являє собою *комплексний процес*, який починається з аналізу сакрального простору, відповідного функціонального зонування та художнього проектування, при якому відбувається врахування архітектурного плану та особливостей храмового інтер'єру. На певному етапі відбувається розробка художньої концепції та ескізного проєкту з визначенням кількості ярусів іконостасу залежно від параметрів храмового об'єму, предбачення архітектурної та конструктивної основи, розробка іконописної програми, складання переліку ікон відповідного ярусу та визначення їхнього змісту. Завершує процес дизайнерське й технологічне виконання об'єкту, зважаючи на канонічність іконопису, з врахуванням локальних мистецьких традицій місцевих

шкіл регіону Поділля та відповідного декорування. Виконується декоративне різьблення іконостасу, золочення, оздоблення орнаментами.

Засоби та прийоми створення іконостасів в інтер'єрі східнохристиянських храмів Поділля характеризуються певними регіональними особливостями та тісно пов'язані із архітектурою та конструкціями будівлі. Виявлені дослідженням архітектурно-конструктивні прийоми дизайну сакрального простору церков на Східному Поділлі, у межах сучасної Вінницької області, наступні: іконостас в плані має пряму центральну та бокові частини, розміщені під кутом до центральної. Іконостас може мати рамну конструкцію, коли кожний окремий елемент кріпиться до загальної конструкції - «рами». Художньо-декоративні прийоми дизайну сакрального простору, що включає іконостас та іконописи, втілюються у наступних рисах: прорізна об'ємна різьба на колонах намісного ряду; стилізовані елементи аканту, розеток, стилізованих амфор; різьблені карнизи для розмежування ярусів іконостасу; фактура різьблених деталей іконостасу, що виготовлялись з різних матеріалів та порід деревини.

Таким чином, художньо-композиційні особливості створення іконостасів як головного елементу сакрального простору подільських церков базується на домінуванні двох основних традицій: неовізантійської і латинської іконографічної концепції релігійного реалістичного образу ренесансного типу.

Ключові слова: художньо-композиційні принципи, східно-християнський храм, предметно-просторове середовище, дизайн інтер'єру, іконостас, іконографія, іконопис, поліхромія, Поділля.

ANNOTATION

Shtogryn A. M. Artistic and compositional principles of creating iconostasis and wall paintings in the interiors of temples in Podillia. – Qualification work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 022 “Design”. – Kyiv National University of Construction and Architecture of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv 2025.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the research purpose, and outlines its main tasks. The analysis and systematization of practical and theoretical research results are highlighted. The object and subject of the research are formulated: the interior environment of Ukrainian temples of the 19th – early 20th centuries. and artistic and compositional principles of creating iconostasis and wall paintings in the interiors of temples in Podillia, covering the complex decoration and interaction of elements in the temple space. The introduction also defines the purpose of the dissertation research and its tasks, as well as the scientific novelty of the obtained results - theoretical and practical.

The dissertation work consists of the following main parts: a study of the Ukrainian interior with the iconostasis and wall paintings placed in it, made in the neo-Byzantine style and built according to the tiered principle in the interior of the Podillia temple. The list of studied material, in addition to a number of interiors of many church buildings of the Ukrainian Podillia of the 19th - early 20th centuries, includes works of icon painting, wall paintings depicting saints of the New and Old Testaments, angels and other saints, as well as decorative ornaments, gilded, silvered and other church attributes that were used in the decoration of the interiors of Podillia temples and other sacred buildings.

The main sections of the dissertation research also include the history of the formation and development of the Ukrainian school of artistic decoration of temple interiors; systematization of external and internal factors influencing the formation of the sacred space of the Ukrainian temple and its decoration. Also, the achievements of the work include the definition of approaches and methods, as well as modern trends in the pictorial and plastic decoration of the temple interior, in particular, the creation of iconostasis and wall paintings.

The main result of the scientific research are the principles of constructing plastic and pictorial compositions in the interior of a Ukrainian temple of the Eastern Christian tradition, using the example of the temples of Ukrainian Podillia. Also, a significant result of the work is the methodology for creating wall paintings and iconostasis in the sacred interior, with a justification of the means and techniques of color and form-building techniques.

The first section, "Theoretical and Practical Basis of the Creation of Iconostasis and Iconography in the Interiors of Churches in the Territory of Ukrainian Podillia," explores the main origins of the design of historical sacred interiors, its patterns, which constitute a set of tasks for the creation of iconostasis and iconographies in the interiors of Eastern Christian churches in Podillia. The theoretical and practical basis for the organization of the internal temple space is outlined, the process of development of iconographic images and plastic arts, cultural heritage from the beginnings of Christianity in Near Asia to the times of Christianization of Rus' are analyzed.

The work analyzes the characteristic stylistic features and systematizes the main features of the Podillia icon in the structure of the iconostasis, namely: the prevalence of a dark ochre background, soft features of iconographic images, floral attributes of the background, a peculiar realistic interpretation of the faces of saints in iconographic images. The influence of Eastern Christian canonical iconographic features of the icons of the Kyiv Pechersk Lavra as the place of the beginning of the Ukrainian icon-painting tradition, school and workshop is revealed, as well as the features, differences of the painting technique and the canons of iconographic images based on Eastern Christian pictorial traditions in the context of modern design of the temple environment. The process of forming iconographies of the iconostasis and paintings in the volume of the temple is considered.

The issues of research into Ukrainian sacred art are considered, both of the pre-Radiant period and of the authors of fundamental studies of iconography, iconostasis

and temple art and architecture - researchers who worked in emigration during Soviet times.

The first section examines the theoretical and practical basis for the creation of iconostasis and icon paintings in the interiors of churches in the territory of Ukrainian Podillia, as well as the issue of the symbolism of plots used in sacred interior icon painting. A general analysis of the iconographies of Podillia is carried out, taking into account the influence of pre-Christian beliefs. The features of the creation of the iconostasis and polychromy as a holistic spatial ensemble and the stylistic coordination of elements and decoration in the interior due to the influence of neighboring confessions and kinship with other Christian traditions are analyzed.

The procedure for coordinating the iconographies of the Eastern Christian temple with the aesthetics of modern transformations of the interior space is also presented. Typical characteristics of the proportions, scale and planning of the interior are given.

The volume of the Podillia temple was determined by the size of the community, material capabilities, and confessional affiliation

The methods and approaches involved in studying the creation of iconostasis and icon paintings as part of the spatial ensemble of the interior are relevant not only to the field of design, but also to a number of other disciplines — including history, cultural studies, architecture, sociology, art history, and theology. Thus, the use of a multidisciplinary approach has made it possible to form a theoretical basis for further research into the design and decoration of temple interiors.

In the second section "Methodological foundations of the study of the subject-spatial environment of the temples of Podillia" an analysis of methodological approaches to the organization of the visual connection between the spatial elements of the interior is carried out by determining the system of factors that influence the formation of the subject-spatial environment of the church. The methods and means of forming the subject environment of historical temple buildings of Podillia and its artistic decoration in the period of the late 18th - early 20th centuries are studied. The

interaction of socio-historical factors and the features of the construction of the subject-spatial environment of temples are studied.

Also in the second section, a methodology for forming interiors and decorating temple interiors, adapting artistic carving, icon painting, and decorative decoration in the spatial composition of temples are proposed. The forms of interior decoration of church buildings of Podillia are determined and structured in chronological order. The interdependence of the features of the methods of forming forms and decoration in the interior of the temple and the cultural and religious situation of historical and modern Podillia is studied.

Based on the study of a number of interiors of Podillia churches, the features of the formation of the interior of a church building have been identified and substantiated, depending on the location of the objects in the structure of the region, administration, historical-religious and socio-domestic traditions, local cultural-artistic, craft and professional environment, the presence or absence of a confessional neighborhood, architectural and geographical circumstances, etc.

The approaches and methods of forming iconostasis and icon paintings in the interior space of a Ukrainian church have been studied, and the regularity of their development has been traced. Regularities have been identified that have influenced the definition of the forms of a number of trends in the picturesque and decorative decoration of the interiors of modern Ukrainian churches. Such trends include: a traditional approach that imitates the features of existing Podillia iconographic monuments; a bright-colorful style of decorative decoration based on open colors; a restrained-pastoral style based on muted, decorative wooden and other natural textures.

The third section, “Principles, Means and Techniques of Creating Icon Paintings and Iconostasis in the Interiors of Churches in Podillia,” explores the methods and approaches, means and techniques of creating icon paintings and iconostasis in the interiors of Eastern Christian churches in Podillia. The patterns of formation of the historical and modern subject environment of the Ukrainian Eastern Christian church

are revealed. The stages of formation of the Ukrainian icon painting and form-making style are revealed using iconographic artistic means of depiction, and the techniques of plastic and mural decoration used in the spaces of national religious centers are structured.

The main theoretical result of the research presented in the third section of the work is the substantiation of the artistic and compositional principles of creating iconostasis and icon paintings in the interiors of churches using the example of Podillia. As a result, the list of principles consists of: canonicity, symbolic component, hierarchy of iconographies, and the principle of ensemble.

The principles of the sequence of actions for forming the design concept of the subject-spatial temple environment by heuristic, analytical, graphic modeling methods have been clarified. The main stylistic features of the temple interior have been determined, in accordance with the scale, proportions and architectural context of the object, as well as the traditional foundations of iconography, plastic elements and the architecture of church buildings in general. The sequence of creating compositional solutions, the synthesis of functional and planning proposals for the volumetric and spatial solution of an Eastern Christian temple have been determined.

The main means of using iconographies in the corresponding types of interiors in the process of harmonizing compositional solutions have been identified; the algorithm for creating components of the decorative filling of the temple space has been determined; subordination, allocation of main, secondary, additional elements in the creation of iconography in interior design have been determined. The means of balancing the parts of the whole and the signs of unity of the visual organization of the object have been determined.

The methods of forming a design object in the interior space, the arrangement of details, the system of repetitions, taking into account their sacred meaning in creating compositional integrity have been determined. The analysis and determination of the

sequence of the hierarchical structure in the decoration of the dome, apses and naves, the determination of their proportional ratio have been carried out.

Topic relevance. The need to consider contextual factors, analogues and prototypes, as well as to develop relevant theoretical material on the topic has been identified. As a result, the methods and approaches to creating iconostasis and icon paintings in temple interiors include issues such as the technical means of execution, material selection, compositional structure, color features, and regional characteristics of Podillia churches.

The creation of an iconostasis is a complex process that begins with the analysis of the sacred space, the corresponding functional zoning and artistic design, which takes into account the architectural plan and features of the temple interior. At a certain stage, an artistic concept and a sketch project are developed with the determination of the number of iconostasis tiers depending on the parameters of the temple volume, the prediction of the architectural and constructive basis, the development of an iconographic program, the compilation of a list of icons of the corresponding tier and the determination of their content. The process is completed by the design and technological execution of the object, taking into account the canonicity of the iconography, taking into account the local artistic traditions of the local schools of the Podillia region and the corresponding decoration. Decorative carving of the iconostasis, gilding, and ornamentation are performed.

The means and methods of creating iconostasis in the interior of Eastern Christian churches of Podillia are characterized by certain regional features and are closely related to the architecture and structures of the building. The architectural and constructive techniques of the design of the sacred space of churches in Eastern Podillia, within the modern Vinnytsia region, revealed by the research, are the following: the iconostasis in plan has a straight central part and side parts located at an angle to the central part. The iconostasis may have a frame structure, when each individual element is attached to the general structure - the "frame". Artistic and

decorative techniques of the design of the sacred space, which includes the iconostasis and iconography, are embodied in the following features: slotted volumetric carving on the columns of the Sovereign tier; stylized elements of acanthus, rosettes, stylized amphorae; carved cornices for delimiting the tiers of the iconostasis; texture of carved details of the iconostasis, which were made of different materials and types of wood.

Thus, the artistic and compositional features of the creation of iconostasis as the main element of the sacred space of Podolia churches are based on the dominance of two main traditions: the neo-Byzantine and Latin iconographic concepts of a religious realistic image of the Renaissance type.

Keywords: artistic and compositional principles, Eastern Christian temple, subject-spatial environment, interior design, iconostasis, iconography, polychromy, Podolia.

ВСТУП

Історія України XX ст. ознаменувала забуття поняття «сакральне», проте й підкреслила його заборону, негацію, які приводили до спустошення, естетичні деформації абстрактного уявлення народу про навколишній світ. Подібні соціально-історичні тенденції поширилися на всю територію України, в тому числі в регіоні Поділля. Сьогодні на Поділлі відбувається повернення до витоків через переосмислення свого духовного місця у сучасному світі, проте можна відзначити парадоксальну ситуацію: в процесі розвитку сучасних технологічних можливостей спостерігається втрата більшості художніх і ремісничих навичок церковного мистецтва, які наразі необхідно відновлювати на вищому художньо-естетичному рівні, спираючись на український та європейський естетичний досвід.

Актуальність теми дисертаційного дослідження пов'язана з усвідомленням унікальності предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля, з метою його збереження та подальшої модернізації й адаптації в умовах відбудови та відновлення України.

Подільська церковна архітектура, дизайн і мистецтво України успадкувала європейські та культурно-історичні традиції, втілюючи в своєму розвитку найяскравіші риси народної регіональної архітектури, зібравши досвід зодчих та передових технологій оздоблення сакральних інтер'єрів XIX-XX ст., дизайну внутрішнього простору для досягнення гармонійної та функціональної архітектурно-просторової форми та дизайну.

Дане дослідження пов'язано з вивченням предметно-просторового середовища будівель храмів Поділля кінця XVIII - початку XX ст., в контексті європейського досвіду проектування та оздоблення храмової архітектури, а також з метою визначення принципів та засобів подальшого розвитку дизайну та оздоблення інтер'єрів. В дисертації поставлено основне завдання, а саме: виявити принципи предметно-просторової організації інтер'єрного простору церков українського Поділля, розробити методичні та практичні рекомендації стосовно створення іконостасів та настінних розписів в комплексі проєктного рішення інтер'єрного середовища храмів Поділля, в аспекті відновлення і відбудови України.

Теоретичну базу даного наукового дослідження складають праці не тільки в сфері дизайну, але й в суміжних галузях архітектури та будівництва, а загалом зодчества, які є нероздільними в епоху, обмежену хронологічними рамками, зазначеними в дослідженні.

Питання формування предметно-просторового середовища церковних будівель розглядаються в багатьох аспектах, які можна означити як загальнотеоретичні питання історії архітектури України другої пол. XIX - XX ст.,

розглядалися авторами Ю. Сіцінським, М. Драганом, О. Пламеницькою, А. Клімашевським, Ю. Нікішенко, Т. Журуною, Д. Янковською, Р. Галишич та ін.

Спираючись на дослідження предметно-просторового середовища подільської східнохристиянської архітектури XIX - поч. XX ст., визначено проблематику як складову в історично-дослідницькому характері українських та зарубіжних авторів. В процесі проведеного дослідження встановлено, що існуючі наукові праці в сфері дизайну інтер'єра та його оздоблення не торкаються питань формування внутрішнього простору сакральних будівель, проте, широко представляють дослідження архітектури церков. Зважаючи на специфіку наукової джерельної бази, в роботі визначено, що проблемні питання формування та оздоблення предметно-просторового середовища східнохристиянської церковної архітектури Поділля в часи радянського правління зосереджувалась в основному на архітектурі будівель храмів, без врахування тогочасних тенденцій дизайну інтер'єра.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлене дисертаційне дослідження пов'язане з переліком основних напрямів проєктування, будівництва, експлуатації, реконструкції та охорони сакральних будівель в Україні та їх внутрішнього середовища, що регламентується рядом законодавчих документів. Серед них можна назвати основні закони України в цій галузі: «Про охорону культурної спадщини», «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність», Постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1267. «Про внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» та Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (чинна редакція від 30.10.2024 р № 4051-IX). Робота виконувалася в межах наукового напрямку досліджень кафедри дизайну КНУБА «Теорія, методологія і технології дизайну. Синтез мистецтв в предметно-

просторовому середовищі», зареєстрованого за номером 0121U113087 від 22.09.2021 р.

Мета дослідження полягає у визначенні художньо-композиційних принципів створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля.

Завдання дослідження:

- ґрунтуючись на опрацьованих літературних джерелах та матеріалах натурних обстежень - визначити специфіку формування, розміщення та оздоблення іконостасів та настінних розписів у предметно-просторовому середовищі східнохристиянських храмів Поділля к. XVIII – поч. XX століття;

- здійснити аналіз застосування історичних традицій формоутворення іконостасів та стінописів з метою їх модернізації та застосування в сучасному середовищі будівель храмів;

- обґрунтувати художньо-композиційні принципи створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрі східнохристиянських храмів Поділля з метою модернізації середовища та формування унікальних дизайнерських рішень;

- спираючись на встановлені художньо-композиційні принципи розробити методику створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрному просторі українського храму;

- систематизувати елементи предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля за композиційно-художніми ознаками та візуальними зв'язками між елементами інтер'єру як єдиної системи;

- запропонувати засоби дослідження предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля, зокрема, іконостасів та іконописів, з урахуванням традиційного підходу до оздоблення храмового інтер'єру східнохристиянської традиції;

– розробити підходи, методи і прийоми дизайну та оздоблення предметно-просторового середовища історичних та сучасних будівель східнохристиянських храмів в Україні;

– розробити теоретичні та практичні рекомендації щодо збереження, реновації і модернізації інтер'єрного середовища, його предметного наповнення та оздоблення в будівлях східнохристиянських храмів України;

– визначити перспективні напрями для подальшого розвитку сфери дослідження, відбудови та збереження об'єктів національної спадщини - східнохристиянських храмів на Поділлі та в Україні.

Об'єкт дослідження – інтер'єрне середовище храмів українського Поділля із розміщеними у ньому іконостасами та настінними розписами.

Предмет дослідження – художньо-композиційні принципи створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах храмів Поділля.

Межі дослідження. Хронологічні межі охоплюють період XIX - XX ст., що характеризується будівництвом великої кількості церков на території українського Поділля та відповідним формуванням і оздобленням їх інтер'єрного простору. Змістовні межі роботи охоплюють питання композиційного формоутворення іконостасів та настінних розписів, а також їх розміщення у предметно-просторовому середовищі будівель храмів та церков українського Поділля.

Методи дослідження. В дослідженні були використані загальновідомі аналітичні та системні методи дослідження, а саме: метод натурних обстежень, метод історичного та мистецтвознавчого аналізу; метод порівняння та структурування ознак; метод аналізу і синтезу (для аналізу історичних відомостей про формування предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля). Застосований мистецтвознавчий підхід, що використовує методи композиційного типологічного аналізу художнього

оздоблення східнохристиянських храмів Поділля у порівнянні з аналогічними ознаками східнохристиянських храмів інших регіонів України.

Також на рівні впровадження теоретичних результатів до практики дизайну та мистецтва використовувався графічний, графо-аналітичний методи, метод побудови просторових моделей, експериментальний метод. Характер вивчення визначеної проблематики сприяє синтезу не лише архітектурно-дизайнерської та мистецької складової, а також інших галузей науки і практики, таких, як історія поширення та становлення східного християнства, політична географія, релігієзнавство тощо.

Наукова новизна одержаних результатів:

Вперше:

- ґрунтуючись на опрацьованих літературних джерелах та матеріалах натурних обстежень визначено специфіку формування, розміщення та оздоблення іконостасів та настінних розписів у предметно-просторовому середовищі східнохристиянських храмів Поділля к. XVIII – поч. XX століття;

- проаналізовано використання історичних традицій формоутворення іконостасів та стінописів з метою їх модернізації та застосування в сучасному середовищі будівель храмів;

- науково обґрунтовано художньо-композиційні принципи створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрі східнохристиянських храмів Поділля з метою модернізації середовища та формування унікальних дизайнерських рішень;

- на основі визначених художньо-композиційних принципів розроблено авторську методику створення іконостасів та настінних розписів в інтер'єрному просторі українського храму.

Удосконалено:

- систематизацію елементів предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля згідно композиційно-художніх ознак

сакрального інтер'єру, а також візуальних зв'язків між складовими інтер'єру як просторової системи;

– засоби дослідження предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля з розміщеними в ньому творами релігійного мистецтва – іконостасами та іконописами, з урахуванням традиційного обладнання та оздоблення в храмовому інтер'єрі східнохристиянської традиції.

Отримали подальший розвиток:

– підходи, методи і прийоми дизайну та оздоблення предметно-просторового середовища історичних та сучасних будівель східнохристиянських храмів Поділля та України,

– теоретичні та практичні рекомендації щодо збереження, реновації і модернізації інтер'єрного середовища, його предметного наповнення та оздоблення в будівлях східнохристиянських храмів України.

Теоретичне значення одержаних результатів містить вперше визначені композиційні принципи формування предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля; поглиблені та систематизовані сучасні теоретичні знання про типологічні ознаки і закономірності формування композицій просторових та художньо-декоративних рішень в інтер'єрах церков. В роботі визначені та обґрунтовані засоби і прийоми створення композиційних рішень іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах будівель церков.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробленій методиці та рекомендаціях щодо формування інтер'єрів та елементів оздоблення (іконостасів, іконописів, настінних розписів) східнохристиянських храмів Поділля. Також впровадження науково-практичних результатів роботи відображено у авторській монографії, де наведено приклади реалізованих композицій іконостасів та настінних розписів в інтер'єрах східнохристиянських храмів Поділля, під час їх модернізації.

Окремі результати дисертації можуть бути включені до теоретичних та практичних навчальних курсів з історії, теорії дизайну і архітектури для підготовки здобувачів спеціальності дизайн, а також опубліковані у виданнях з питань дизайну, мистецтва, історії та просвітництва. Результати дослідження використовувалися у навчальному процесі, дипломному дизайн-проектуванні, під час розробки навчально-методичної літератури тощо.

Наукові принципи та практичні рекомендації, що розроблені в даному дисертаційному дослідженні, можуть бути впровадженими в методику проектування та композиційного формоутворення предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля, України та інших регіонів, а також при реставрації, модернізації та відновленні об'єктів культурно-історичної спадщини.

Особистий внесок здобувача. Науково-практичні результати, що викладено в дисертаційному дослідженні як у самостійній науковій праці, досягнуто автором особисто. Результати висвітлюють авторські наукові і творчі ідеї та проектні розробки, а також дають можливість вирішення поставлених завдань у сфері дизайну інтер'єрного середовища храмових будівель. У роботі подано теоретичні і практичні положення, висновки, які можна визначити як вагомий внесок до процесу композиційного формування предметно-просторового середовища історичних і сучасних східнохристиянських храмів Поділля та України.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження, що отримані автором особисто, засвідчуються 2 одноосібними публікаціями, 1 одноосібною монографією. Дві фахові публікації виконано у співавторстві.

В наукових статтях автора висвітлюються важливі питання проведеного дослідження, а саме: композиційно-просторовий аналіз інтер'єрного середовища церков та його декоративного оздоблення; визначено характерні риси та

особливості формоутворення предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля кінця XVIII-поч. XX ст.

Проведено порівняльний аналіз інтер'єрів храмів Поділля та особливостей їх композиційного формоутворення, що виконано на основі досліджень історичних та архівних матеріалів, вивчення теоретичних джерел та сучасних інтернет-ресурсів. В опублікованих статтях висвітлено дослідження типологічних особливостей формоутворення предметно-просторового середовища східнохристиянських храмів Поділля України, а також запропонована постановка проблеми збереження архітектурної історичної спадщини – східнохристиянських храмів Польщі та українського Поділля. Цитування інших авторів наведено згідно посилання на названі джерела.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та результати дисертаційного дослідження доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного дизайну» (Київ, КНУТД, 27.04. 2022), X Міжнародна науково-технічна конференція «Архітектура історичного Києва» (Київ, КНУБА, 16-17.10. 2024 р.).

Публікації. Результати та матеріали дисертаційного дослідження висвітлено у 5 наукових працях: 2 статті у фахових наукових виданнях України, одноосібна монографія, 2 тези наукових доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається з анотації українською і англійською мовами, зі словника спеціальних термінів, вступу, трьох розділів з висновками до розділів, загальних висновків і додатків. Загальний обсяг дисертації 234 сторінки, з них 146 сторінок основного тексту, 85 ілюстрацій, 147 найменувань використаних джерел, 2 акти впровадження в додатках.